

*Гриненко Світлана Миколаївна,
старший викладач циклової комісії
«Народне інструментальне мистецтво»
Миколаївського коледжу культури і мистецтв
svitlanangm@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2591-0054*

ГІТАРНИЙ ОРКЕСТР: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

*Метою статті є висвітлення особливостей становлення гітарного оркестру, окреслення провідних колективів, які існують в сучасній виконавсько-мистецькій світовій та вітчизняній практиці та визначення можливих тенденцій подальшого побутування даного виконавського складу. **Методологія дослідження** передбачає залучення історичного, системного та аналітичного підходів, які сприятимуть формуванню уявлень про закономірності становлення гітарного оркестру. **Наукова новизна** полягає у тому, що здійснюється спроба оглянути основні етапи становлення гітарного оркестру як виконавського колективу; виділити ключові аспекти реалізації подібного складу у вітчизняній та закордонній музичній культурі. **Висновки.** Гітарний оркестр – це виконавський склад, формування якого відбувалось протягом досить тривалого часу. Ключовими аспектами, які вплинули на його становлення стало структурно-функціональне удосконалення інструменту, що сприяло виникненню техніко-виразних можливостей та прийомів гри. В XVIII столітті відбувається формування «неаполітанського оркестру», який стає пробразом для тих гітарних оркестрів, які існують в сучасному просторі. В XX столітті наявне розповсюдження даного типу виконавського колективу, який може мати різний виконавський рівень – від любительського, учнівського до професійного. В українському гітарному виконавстві наявна поки незначна кількість оркестрів, що може стати перспективним напрямком розвитку національного музичного простору.*

***Ключові слова:** гітара, гітарний оркестр, виконавство, струнно-щипкові інструменти.*

Гриненко Светлана Николаевна, старший преподаватель цикловой комиссии «Народное инструментальное искусство» Николаевского колледжа культуры и искусств

Гитарный оркестр: история формирования и современное состояние

*Целью статьи является освещение особенностей становления гитарного оркестра, очерчивание ведущих коллективов, существующих в современной исполнительско-художественной мировой и отечественной практике и определение возможных тенденций дальнейшего бытования данного исполнительного состава. **Методология исследования** предполагает привлечение исторического, системного и аналитического подходов, способствующих формированию представления о закономерности становления гитарного оркестра. **Научная новизна** заключается в том, что осуществляется попытка рассмотреть основные этапы становления гитарного оркестра как исполнительного коллектива; выделить ключевые аспекты реализации подобного состава в отечественной и зарубежной музыкальной культуре. **Выводы.** Гитарный оркестр – это исполнительский состав, формирование которого происходило в течение достаточно длительного времени. Ключевыми аспектами, которые повлияли на его становление, стало структурно-функциональное совершенствование инструмента, что способствовало возникновению технико-выразительных возможностей и приемов игры. В XVIII веке происходит формирование «неаполитанского оркестра», который становится прообразом для тех гитарных оркестров, которые существуют в современном пространстве. В XX веке*

наблюдается распространение данного типа исполнительного коллектива, который может иметь разный исполнительский уровень – от любительского, ученического до профессионального. В украинском гитарном исполнительстве имеется пока незначительное количество оркестров, что может стать перспективным направлением развития национального музыкального пространства.

Ключевые слова: гитара, гитарный оркестр, исполнение, струнно-щипковые инструменты.

Grynenko Svitlana, the senior teacher of the cyclic commission «Folk Instrument Art» of the Mykolaiv College of Culture and Arts

Guitar orchestra: history of formation and modern state

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the formation of the guitar orchestra, outlining the leading groups existing in contemporary performing artistic world and domestic practice and identifying possible trends in the future existence of this performing composition. The methodology involves the use of historical, systemic and analytical approaches that will contribute to the formation of the idea of the regularity of the formation of the guitar orchestra. The scientific novelty is that an attempt is made to examine the main stages of the formation of the guitar orchestra as a performing group, to highlight the key aspects of the implementation of such a composition in the domestic and foreign musical culture. Conclusions. The guitar orchestra is an executive composition whose formation took place over a long period. The key aspects that influenced its creation were the structural and functional improvement of the instrument, which contributed to the emergence of technical and expressive capabilities and techniques of the game. In the XVIII century, there is the formation of the "Neapolitan Orchestra," which becomes a prototype for those guitar orchestras that exist in modern space. In the XX century, there is a proliferation of this type of performing group, which can have different performance levels - from amateur, student to professional. There are still a small number of guitar orchestras in Ukraine, which can become a promising direction for the development of the national musical space.

Key words: guitar, guitar orchestra, performance, stringed -plucked instruments.

Актуальність теми дослідження. Серед сучасних виконавських колективів починають набирати популярності гітарні оркестри. Дана форма виконавської активності має глибоке коріння. Виконавські практики, які поєднували музикантів, що грали на струнно-щипкових інструментах, наявні починаючи з доби Відродження. Так існували ансамблі, які поєднували гітари та гітароподібні інструменти з тими, які можуть бути віднесені до інших груп – струнно-смичкові, духові тощо. Проте, питання становлення оркестрів, які б склались лише з гітар є малодослідженим. Причому наукова увага не зосереджувалась на тих гітарних оркестрах, які наявні у різних національних традиціях сучасного мистецького простору.

Аналіз досліджень і публікацій. Е сучасному музикознавчому науковому дискурсі відсутні роботи, де б системно був представлений розвиток гітарних оркестрів. Деякі аспекти, пов'язані з функціонуванням російських гітарних оркестрів, окреслюються Д. Даниловою. Окремі відомості представлені в матеріалах публіцистичного характеру, як от в статті С. Бойко. Різні питання, пов'язані з використанням гітари в контексті історії музичного мистецтва розглядаються в працях М. Каманкіної, О. Петропавловського, В. Рубцова, О. Толочкової, Е. Шарнассе.

Метою статті є висвітлення особливостей становлення гітарного оркестру, окреслення провідних колективів, які існують в сучасній

виконавсько-мистецькій світовій та вітчизняній практиці, та визначення можливих тенденцій подальшого побутування даного виконавського складу.

Виклад основного матеріалу. Коли мова йде про гітару, то найчастіше виникають асоціації з її використанням як сольного інструменту, який досить часто використовується непрофесіоналами для акомпанування вокалу. Проте, подібне кліше має досить мало спільного з тими можливостями, які відкриваються завдяки професійній освіті у вищих навчальних закладах мистецького спрямування за фахом «класична гітара». Наразі відомі чисельні колективи – невеликі ансамблі – дуети, тріо, квартети, в яких серед інструментів наявна гітара, репертуар яких включає твори композиторів-класиків та митців ХХ–ХХІ століття.

В останні роки у вітчизняному мистецькому просторі можна спостерігати активізацію інтересу до формування гітарних оркестрів. Що ж саме мається на увазі, коли мова йде про «гітарний оркестр»? Зазначимо, що між великим ансамблем та камерним оркестром може бути досить незначна різниця у кількісному відношенні. Проте, в даному випадку мова йде скоріше не про кількісний, а про якісний чинник. Зазвичай, у ансамблі кожен виконавець грає свою партію, в той час як у оркестрі партія може виконуватися декількома виконавцями.

Варто зауважити, що гітарний оркестр є складом, який дозволяє досягнути злиття звучання інструментів за якісними характеристиками, яке обумовлено практично рівними виразними можливостями – динамічними, тембровими, артикуляційними, технічними. Хоча досить часто застосовуються оркестри, які включають інструменти з різних інструментальних груп, які створюють диференціацію на тембральному, а згодом і на звуко-виразному рівні, проте «монотемброві» оркестри є досить цікавим утворенням, яке також віднайшло чималого застосування в музичній практиці сьогодення.

Зазвичай у гітарних оркестрах можливе залучення не лише гітар, але й незначної кількості інших інструментів. Сучасна дослідниця Д. Данилова пропонує наступне визначення оркестру, яке ми вважаємо влучним та таким, що передає основні сутнісні риси подібного виконавського складу. «Гітарний оркестр – це музичний колектив, що складається здебільшого з гітароподібних інструментів, здатний виконувати основні оркестрові функції (тема, підголоски, педаль, бас, акомпанемент), що має унісон групи різнотембрових інструментів, керований диригентом, а також має оригінальний репертуар для даного складу» [2, 7]. Отже, перед тим, як визначити основні напрямки розвитку гітарного оркестрового музикування, що наявне у сьогоденні, варто звернутись до історії формування подібного виконавського складу.

Історико-археологічні відомості дають змогу пересвідчитися у тому, що «пращури» сучасної гітари, які відносились до групи струнно-щипкових інструментів, здавна посідали чільне місце в культурі. Серед перших інструментів згадувались саме вони. Про давні практики гри на інструментах струнно-щипкової групи зазначає у своїй роботі О. Петропавловський: «Перші свідчення, які говорять про значне поширення струнних щипкових інструментів, відносяться приблизно до III – II тис. до н. е. Різноманітні

джерела (археологічні, нумізматичні тощо), що відносяться до цього часу, свідчать про побутування різних ансамблів – як магічних, культових, так і розважальних. Практично неодмінним атрибутом таких ансамблів були струнні щипкові інструменти» [5, 8].

На думку більшості дослідників подібні склади дозволяли поєднувати спів та гру на музичному інструменті, що вважалось однією з найбільш гідних форм музикування. Провідне значення мало єднання слова та музики, яке здійснювалось у таких практиках. Про виховне значення інструментально-вокальної практики зазначали грецькі мислителі, що згадує у своїй роботі О. Лосєв: «Знову ж таки, і кіфаристи турбуються про розсудливість і про те, щоб молодь не безчинствувала. До того ж, коли вона навчиться грати на кіфарі, вчать їх знову ж таки творам гарних поетів-піснетворців, узгоджуючи слова зі звуками кіфари, і примушуючи душі покірливими і гарними ритмами і гармонією, стати потрібними для речей і для діяльності» [4, 403]. Попри те, що досить тривалий час здійснюється певний диктат з боку релігійно-ідеологічних підходів стосовно того, яке саме мистецтво має розвиватись – вокальне, вокально-інструментальне чи суто інструментальне, поступово закладаються умови для розвитку музики для інструментальної струнно-щипкової групи. В Утрехтському та Штутгартському псалтирях, які датуються IX століттям, можна віднайти зображення гітари.

Після настання доби Відродження здійснюються спроби удосконалення інструментарію. Згідно ряду джерел можна зазначити про інтерес саме до гітари у XII-XIII столітті. Найбільше розповсюдження спостерігається у Іспанії, проте доречно казати і про певні осередки гітарного виконавства в інших країнах Західної Європи. Ця сфера музичного виконавства зазвичай пов'язана з супроводом гри менестрелів, жонглерів, мандрівних музикантів. «Іконографічні документи свідчать про те, що вже в XII – XIII століттях (а, можливо, і раніше) гітара була широко відома в західноєвропейських країнах, і в першу чергу в Іспанії, де отримала значення народного інструменту. У цей час виділяється два види гітар: мавританська і латинська, які на зображеннях фігурують як акомпануючі танцюристам, співакам, а також в різних ансамблях» [5, 8].

Досить цікавим є те, що ці два різновиди гітар – мавританська та латинська – були поширені серед різних верств населення. Так, саме мавританська гітара користувалась популярністю у вищих верствах, на них грали для королів, а іноді і самі монархи. В колекції Карла Мудрого – короля Франції було декілька гітар. Е. Шарнассе відзначає ймовірність того, що король Філіп VI Валуа вмів грати на гітарі. Звісно, що в цей період поки немає оркестрових об'єднань, скоріше існують ансамблеві поєднання незначної кількості різнотипових інструментів. На той час досить поширеною була практика вміння грати на різних інструментах, тому один виконавець міг виконувати різні партії, змінюючи інструментарій. Окрім цього, внаслідок того, що музиканти грали у досить невеликих приміщеннях, не було потреби у великій кількості інструментів, адже звучання ансамблю повністю задовольняло акустичні потреби залів.

Відзначимо, що в XV-XVI століттях гітара дещо втрачає свою популярність у Іспанії, натомість поширюється у Франції, Англії та Італії. В колекції англійського короля Генріха VIII містилась 21 гітара. Неоднозначні наслідки мав для розвитку гітарного мистецтва саме інтерес до віуели. У Іспанії гра на ній стала вважатися більш доречним заняттям для аристократів, аніж гра на гітарі. Популярність інструменту при королівських дворах зумовлювала те, що інструмент використовувався у світсько-придворному житті, окрім цього він автоматично набував поширення і серед придворної знаті, яка, наслідуючи монархів, розділяла захоплення започаткованими модними новаціями.

У XVII столітті гітара стає одним з інструментів, що набуває популярності серед простолюдинів. В Андалусії винаходять техніку *Rasgueado*, яка починає превалювати над усіма іншими, змінюючи функцію гітари з мелодичної на ритмічну. «У цей період гітара в Іспанії стає популярна у простого народу, як інструмент для акомпанементу танцям. До XVII століття по всій країні з Андалусії поширюється техніка гри *Rasgueado*, яка зародилась там, та була складовим елементом фламенко. Ця техніка швидко перекочувала в Європу і замінила собою всі інші» [6]. У цей самий час відбувається й розквіт гітарного мистецтва, адже за правління короля Франції Людовіка XIV було встановлено посаду придворного вчителя гри на гітарі, яку займав провідний композитор та виконавець Франческо Корбетта. Виникає низка й інших діячів, як-от Анрі Гренер, Робер де Візе, Франсуа Кампйоне, які вплинули на розвиток гітарного мистецтва. Після того як здійснюються модифікаційні покращення гітари у XVIII столітті, створюються усі умови задля того, щоб переглянути специфіку трактування інструмента та включення його до складу не лише ансамблів, але й оркестрів, що й відбувається у наступному столітті.

Саме від другої половини XVIII – початку XIX століття можна більш-менш достовірно датувати появу «неаполітанського оркестру», склад якого нараховував не лише гітари, але й мандоліни. У словнику наводиться наступне визначення даного оркестру: «Неаполітанський оркестр – це оркестр, що складається з мандолін різної величини: *riccolo*, альт (лютня), віолончель (мандолочелло), бас (мандолоне) або мандолін і гітар. Назва оркестру походить від найбільш поширеного різновиду мандоліни – неаполітанської. Залежно від величини інструменту змінюється і його темброве забарвлення, однак в ансамблі ці відмінності нівелюються і звучання оркестру сприймається як темброво однорідне. Зазвичай малий склад включає 8 музикантів, великий – 30 і більше» [3, 232]. Подібні виконавські склади набули популярності не лише у Західній Європі, але й у Російській імперії. Надзвичайно часто ці «неаполітанські оркестри» використовувались як основа для самодіяльної творчості, особливо в радянські часи.

Зауважимо, що саме в XIX столітті можна спостерігати значний розвиток гітарної техніки. Цю особливість відзначає Е. Шарнассе: «Вводяться та удосконалюються різні технічні прийоми: фіксування п'ятого пальця правої руки на верхній деці, а також вібрато, луна (звук, який видобувається однією лівою рукою), глісандо. Широко застосовуються прикраси – не тільки як засоби виразності, але і як технічні прийоми, що підвищують рівень віртуозності. Це

різні види висхідних та низхідних форшлагів, трелі (та пошук способів їх виконання – як лівою, так і правою рукою), різноманітні апподжіатури, морденто і т.п.» [8, 42-43]. За рахунок того, що удосконалюються технічні та виразні можливості інструменту й виникають умови для того, щоб функціонувати оркестрам, в яких основою складу є гітари.

Якщо казати про ХХ століття, то до складу гітарного оркестру могли включати ряд інструментів: мандоліни, мандоли, класичні гітари та бас (або смичковий контрабас). Гітарні оркестри досить часто функціонували в межах любительських об'єднань чи при освітніх закладах. «Основним інструментом організації любительського гітарного музикування стали клубні формування. Вони несли весь функціональний спектр, включаючи просвітницькі, образотворчі, комунікативні функції, завдання творчої реалізації суб'єкта. Активно реалізовувалась в клубній системі ідея колективного музикування через діяльність гітарних ансамблів, вокально-інструментальних колективів у складі з гітарою» [7, 279].

Від середини ХХ століття відбувається поступове формування гітарних оркестрів, що мають більш професійний рівень. Причому географія виникнення цих колективів є досить широкою. Варто згадати японський оркестр, який був утворений під керівництвом Хірокі Нііборі в 60-х роках. Другою «ластівкою» стало формування шведського гітарного оркестру Університету міста Пітео, який очолив Ян-Олоф Ерікссон, причому на даний момент в Швеції функціонує близько 150 гітарних оркестри. У інтерв'ю Ян-Олоф Ерікссон вказував на те, що дані колективи наявні майже у всіх закладах освіти. «Важко назвати точну цифру, але дуже багато! У більшості музичних шкіл, а також вищих музичних шкіл – інститутів, університетів – є свій гітарний оркестр. Тому напевно можна сказати, що на країну їх більше ста п'ятдесяти... Нічого дивного, в Швеції гра в гітарному оркестрі, а також диригування є обов'язковими дисциплінами для всіх гітаристів» [1]. Гітарні оркестри наявні і в інших європейських країнах. У 2004 році було засновано польський оркестр Warsaw Guitar Orchestra, керівником якого є Ігор Вардак (Igor Wardak). Цей оркестр є переможцем L. Luthier International Classical Guitar Youth Competition та Vienna International Guitar Competition.

Наразі в багатьох містах України та Росії при навчальних закладах початкової музичної освіти, середньої ланки та у вищій школі наявні гітарні оркестри. Українські колективи частіше функціонують на базі вищих навчальних закладів. Так, ансамбль «Аніма» був створений на базі Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка у 2012 році, творчим керівником якого є Лідія Сахарова. У 2016 році у Миколаївській філії київського національного університету культури і мистецтв започатковано роботу щойно створеної лабораторії гітарного мистецтва та засновано гітарний оркестр. Це колектив суто студентський, який з'явився завдяки тісній співпраці двох навчальних закладів культури і мистецтв. Художнім керівником цього колективу є Вікторія Сологуб – кандидат педагогічних наук, доцент за наказом кафедри музичного мистецтва Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв, керівником – Світлана Гриненко – старший

викладач циклової комісії «Народного інструментального мистецтва» Миколаївського коледжу культури і мистецтв. До складу оркестру входять 24 учасники: студенти класу гітари вищезгаданих навчальних закладів. В 2017 році в Харківському національному університеті мистецтв ім. І. П. Котляревського було утворено студентський гітарний оркестр під керівництвом професора В. Доценка. В українському просторі наявні не лише учнівські, але й професійні гітарні колективи. Так, варто згадати Оркестр гітаристів Києва «ПектораL», який було започатковано Олександром Мітрошиним в 2006 році, з 2018 року художнім керівником оркестру став лауреат міжнародних конкурсів Михайло Тущенко. Зазвичай репертуар цих оркестрів є надзвичайно різноманітним, адже включає не лише твори майстрів минулого (А. Вівальді, І. Пахельбель), але й твори, які мають відношення до популярного зрізу, написаного в ХХ столітті – таких авторів, як К. Дженкінс, С. Джоппін, А. П'яццолла, К. Гардель.

З російських гітарних сучасних колективів можна згадати Зведений Оркестр гітаристів О.Лаврентьєва (м. Казань, Росія), московський Оркестр гітаристів «Анімато» (керівник Г.Фетісов), який спочатку був створений з випускників ВШОМО № 91 по класу гітари, а згодом почав базуватися у музичному училищі ім. А. Шнітке. На базі вищих навчальних закладів функціонує оркестр гітаристів Державної Класичної академії імені Маймоніда (Москва, Росія). Звісно, що цей перелік оркестрів не є вичерпним, а лише окреслює провідні тенденції музичного простору сьогодення.

Варто зауважити, що хоча в Україні на даний момент, порівняно з іншими виконавськими складами, гітарних оркестрів функціонує набагато менше, проте даний напрямок уявляється перспективним та таким, що представляє багато можливостей для творчої самореалізації. Так, 19 травня 2018 року до Дня Європи у Миколаєві був проведений гітарний флешмоб, де в єдиному оркестровому звучанні об'єднали свої зусилля 245 учасників, серед яких були учні шкіл, студенти Миколаївської філії КНУКіМ, Миколаївського коледжу культури і мистецтв, Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, професіонали та аматори гітарного виконавства. Подібна ініціатива може стати чинником, який сприятиме формуванню гітарних оркестрів, які демонструватимуть високий рівень виконавської майстерності.

Наукова новизна полягає у тому, що здійснюється спроба оглянути основні етапи становлення гітарного оркестру як виконавського колективу; виділити ключові аспекти реалізації подібного складу у вітчизняній та закордонній музичній культурі.

Висновки. Гітарний оркестр – це виконавський склад, формування якого відбувалось протягом досить тривалого часу. Ключовими аспектами, які вплинули на його становлення стало структурно-функціональне удосконалення інструменту, що сприяло виникненню техніко-виразних можливостей та прийомів гри. В ХVIII столітті відбувається формування «неаполітанського оркестру», який стає праобразом для тих гітарних оркестрів, які існують в сучасному просторі. В ХХ столітті наявне розповсюдження даного типу виконавського колективу, який може мати різний виконавський рівень – від

любительського, учнівського до професіонального. В українському гітарному виконавстві наявна поки незначна кількість оркестрів, що може стати перспективним напрямком розвитку національного музичного простору.

Література

1. Бойко С. Гитарный оркестр. *Гитарный журнал*. 2007. №1. URL: <http://guitarmag.net/orchestra/>
2. Данилова Д.А. Гитарный оркестр: история и практика. 2016. URL: http://metcab.ucoz.ru/Narodniki/Metodrabota/sbornik_statej_s_konferencii_narodnikov_2016-2.pdf
3. Каманкина М.В. Неаполитанский оркестр. *Любительское художественное творчество в России XX века: Словарь*. Москва: Государственный институт искусствознания, 2010. С. 232.
4. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. Москва: Ладомир, 1994. 716 с.
5. Петропавловский А.А. Гитара в камерном ансамбле: автореферат дисс. на соискание уч. степени кандидата искусствоведения: 17.00.02. Нижний Новгород, 2006. 21 с.
6. Рубцов В.В. История гитары до начала XX века. 2016. URL: http://samlib.ru/r/rubcow_w_w/istorijagitarydonachalaxxweka.shtml.
7. Толочкова Е.В. Становление и развитие любительского гитарного творчества. *Социально-экономические явления и процессы*. 2013. №5 (051). С. 276-279.
8. Шарнассе Э. Шестиструнная гитара. От истоков до наших дней. Москва: Музыка, 1991. 86 с.

References

1. Boyko, S. (2007). Guitar Orchestra, Guitar Journal (#1). Retrieved from <http://guitarmag.net/orchestra/>) [in Russian].
2. Danilova, D.A. (2016). Guitar Orchestra: History and Practice. Retrieved from http://metcab.ucoz.ru/Narodniki/Metodrabota/sbornik_statej_s_konferencii_narodnikov_2016-2.pdf) [in Russian].
3. Kamankina, M.V. (2010). Neapolitan Orchestra, Amateur art creativity in Russia of the twentieth century: Dictionary. Moscow: State Institute of Art Studies [in Russian].
4. Losev, A.F. (1994). The history of ancient aesthetics. The Sophists. Socrates. Plato. Moscow: Ladomir [in Russian].
5. Petropavlovsky, A.A. (2006). Guitar in the chamber ensemble. Extended abstract of candidate's thesis: 17.00.02. Nizhny Novgorod [in Russian].
6. Rubtsov, V.V. (2016). History of the guitar before the beginning of the XX century. Retrieved from http://samlib.ru/r/rubcow_w_w/istorijagitarydonachalaxxweka.shtml [in Russian].
7. Tolochkova, E.V. (2013). Formation and development of amateur guitar creativity, Socio-economic phenomena and processes (No. 5 (051)), (pp. 276-279) [in Russian].
8. Sharnasse, E. (1991). Six-stringed guitar. From the origins to our days. Moscow: Music [in Russian].